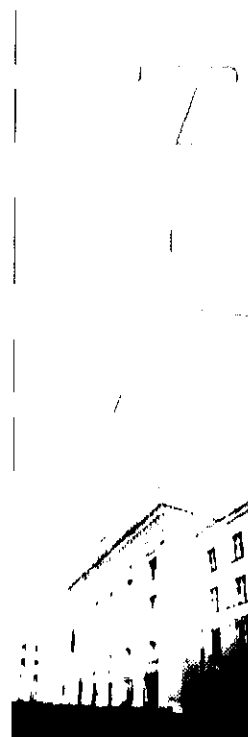

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Методичні рекомендації
до практичних занять
для студентів напрямку
6.030402 «Правознавство»

НАЦІОНАЛЬНИЙ
АВІАЦІЙНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Київ 2010

УДК 340.12 (076.5)
ББК Х 3 (0) Р
І 907

Укладачі С. Г. Головка, І. А. Слободська

Рецензент В. П. Марчук

*Затверджено методично-редакційною радою Національного
авіаційного університету (протокол № 5/10 від 17.06.2010 р.)*

І 907 **Історія держави і права України** : методичні рекомендації до
практичних занять / уклад.: С. Г. Головка, І. А. Слободська. – К. :
Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 48 с.

Містять загальні методичні рекомендації та плани практичних занять
з історії держави і права України, перелік основних джерел до кожної теми,
питання для самоконтролю.

Для студентів напрямку 6.030402 «Правознавство»

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Одним із найважливіших завдань навчальної дисципліни «Історія держави і права України» є забезпечення фундаментальної підготовки майбутніх юристів, створення умов для оволодіння на професійному рівні основними категоріями права, формування умінь аналізувати процеси виникнення, становлення та розвитку системи держави і права України, розвиток інтелектуальної творчої особистості з активною життєвою позицією, здатної до постійної самоосвіти. Цей курс передбачає здобуття ґрунтовних знань з історії та традицій вітчизняного державотворення, процесів становлення та розвитку його інститутів; наукового апарату обробки та аналізу історичних державно-правових документів з метою виявлення особливостей розвитку держави та права України в історичному контексті, ефективних механізмів їх розвитку в сучасних умовах у розрізі європейських та світових тенденцій державотворення.

Результатом вивчення історії держави і права України мають стати практичні вміння та навички, необхідні для подальшого оволодіння фаховими дисциплінами, оскільки знання історії та особливостей зародження, формування, функціонування та розвитку держави і права забезпечують можливість об'єктивного аналізу та з'ясування причин і особливостей державотворчих процесів і правових явищ. Історія держави і права України є однією з фундаментальних дисциплін у навчальних закладах юридичного профілю, яка органічно пов'язана з теорією держави і права, конституційним правом України, історією держави і права зарубіжних країн, історією політичних і правових вчень, цивільним правом, кримінальним правом та ін. Історія держави і права України як навчальна дисципліна передбачає системне вивчення функціонально пов'язаних блоків навчального матеріалу: виникнення та еволюція держави і права; суспільний лад і державний устрій; основні риси і джерела права України на різних етапах її історії. З метою належного оволодіння студентами програмним матеріалом з історії держави і права України передбачається їх навчально-пошукова діяльність під час лекцій (35 год), практичних занять (70 год), у процесі самостійної роботи (93 год).

Модуль 1

ДЕРЖАВНІСТЬ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ВІД ВИТОКІВ ДО РУСИ-УКРАЇНИ КНЯЖОЇ ДОБИ

Практичне заняття 1.1

ВСТУП ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»

План

1. Історія держави і права України (ІДПУ) як наука і навчальна дисципліна, її роль у професійній підготовці юриста.
2. Організація навчального процесу з ІДПУ.
3. Історіографія курсу. Огляд джерел, наукової та навчальної літератури. Методика опрацювання першоджерел з ІДПУ.

Література: [10]; [29]; [32]; [41]; [49]; [56]; [83]; [88]; [89].

Методичні рекомендації

Основну увагу необхідно звернути на місце історико-юридичної науки і навчальної дисципліни «Історія держави і права України» у системі історичних та юридичних знань; на виявлення принципових особливостей ІДПУ як науки, яка досліджує історію державних і правових феноменів, виявляє закономірності історичного розвитку, причини виникнення та динаміку державно-правових систем. ІДПУ як базова навчальна дисципліна в системі фахової підготовки майбутніх юристів забезпечує формування ключових предметних умінь та навичок, принципово важливих для професійної діяльності, зокрема, умінь ефективного опрацювання інформаційних ресурсів, пошуку, вивчення, аналізу, узагальнення науково-історичних, правових знань та їх інтерпретація для дослідження конкретного державно-правового явища.

Важливою умовою оптимальної організації навчального процесу з ІДПУ є ознайомлення з особливостями вивчення дисципліни. Опрацьовуючи наступне питання, доцільно звернути увагу на модульну структуру курсу ІДПУ та особливості навчання за кредитно-модульною системою. Зміст дисципліни розділений на чотири модулі. Контроль та оцінювання навчальних досягнень здійснюється шляхом поточного, тематичного та підсумкового

контролю. Поточний контроль включає оцінювання відповідей та активності роботи на заняттях, ведення робочого зошита, конспектування першоджерел, реферування та анотування наукових статей. Тематичний контроль проходить у формі тестових модульних контрольних робіт після вивчення змістового модуля. Підсумковий контроль у першому семестрі проводиться у формі диференційованого заліку, у другому – у формі іспиту.

Необхідно звернути увагу на проблеми історіографії ІДПУ та її джерельну базу, методичні особливості опрацювання і аналізу першоджерел, узагальнення змістового матеріалу та його використання для пояснення історичних закономірностей розвитку державних і правових явищ. Потрібно з'ясувати значення першоджерел, наукової літератури з питань державотворення та правових відносин в Україні, проаналізувати зміст і значення для розвитку вітчизняного державотворення таких першоджерел, як «Повість минулих літ», Галицько-Волинський літопис, мемуари М. Литвина, щоденники Еріха Лясоти, «Синопсис», козацькі літописи Г. Грабянки, Самійла Величка та ін.

Питання для самоконтролю

1. Основні підходи до періодизації курсу «ІДПУ».
2. Принципи та методи пізнання історико-правових явищ.

Практичне заняття 1.2

СТАРОДАВНІ ДЕРЖАВИ І ПРАВО НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

План

1. Суспільна організація, управління і право в державі скіфів.
2. Грецькі міста-поліси Північного Причорномор'я: організація суспільства і влади, джерела та основні риси права.
3. Особливості держави і права Боспорського царства.

Література: [7]; [10]; [13]; [15]; [32]; [33]; [45]; [49]; [56]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Основними навчальними завданнями, що мають бути вирішені під час практичного заняття, є формування у студентів умінь аналізувати джерела виникнення, особливості розвитку та причини

занепаду стародавніх держав на території сучасної України. Використовуючи першоджерела та сучасні підходи до питання державно-правових відносин Скіфії, варто проаналізувати особливості функціонування та розвитку суспільства Скіфії, її державний лад (центральні органи влади і управління) і джерела права. Необхідно зосередити увагу на виникненні та функціонуванні грецьких міст-полісів на території сучасної України як унікального соціоправового явища; на аналізі джерел права міст-полісів, особливостях функціонування органів влади та управління, відмінних рисах права Скіфії і міст-полісів у контексті їх історичної спільності.

Завершити обговорення історико-правових особливостей стародавніх держав на території України слід аналізом процесу формування, розвитку та занепаду Боспорського царства; особливостей суспільного ладу, державного устрою; спільних та відмінних рис державно-правових систем античних полісів та Боспорського царства, джерел і розвитку боспорського права.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Геродот з Галікарнасу, Скіфія; Гіппократ. Про життя і звичай скіфів; Страбон. Про грецькі колонії на узбережжі Чорного моря.

Питання для самоконтролю

-
1. Повноваження центральних органів влади в Скіфії.
 2. Причини занепаду грецьких міст-полісів.
 3. Джерела боспорського права.

Практичне заняття 1.3

ПОЯВА І РОЗВИТОК РАННЬОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ І ПРАВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (I – VII СТ.)

План

1. Походження та етапи розвитку східних слов'ян.
2. Перші ранньослов'янські державні об'єднання: суспільна організація та управління.
3. Звичаєве право і вірування стародавніх слов'ян.

Література: [3]; [6]; [10]; [32]; [44]; [49]; [56]; [65]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Процес формування ранньослов'янської державності доцільно розглядати у контексті походження та розвитку східних слов'ян. Особливу увагу слід звернути на сучасні історико-правові дослідження, що визначають автохтонність українського народу як важливу передумову формування державності; варто проаналізувати підходи у питанні щодо походження слов'ян та утворення зі слов'янського етносу трьох гілок – західних, південних та східних слов'ян.

За сучасними науковими підходами першими достовірними предками українців вважають антів, які підтримували зв'язки зі скіфами, сарматами, готами, провінціями Римської імперії, що визначило особливості державного об'єднання – Антського союзу. Необхідно проаналізувати суспільну організацію та основи управління антів, охарактеризувати державно-правові особливості та визначити їх вплив на формування слов'янської державності. Вивчаючи джерела державно-правових відносин стародавніх слов'ян, слід розглянути формування системи звичаєвого права та його значення в організації правовідносин стародавніх слов'ян. Доцільно охарактеризувати особливості світогляду стародавніх слов'ян та його вплив на розвиток звичаєвого права.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Йордан. Історія готів; Маврикій. Стратегікон; Повість минулих літ; Кесарійський П. Історія війн.

Питання для самоконтролю

-
1. Походження слов'ян та їх розселення на території України.
 2. Особливості розвитку суспільного і державного ладу перших ранньослов'янських державних об'єднань.
 3. Звичай та вірування давніх слов'ян.

Практичне заняття 1.4

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ, ЇЇ СУСПІЛЬНИЙ ЛАД І УПРАВЛІННЯ

План

1. Передумови утворення і теорії походження Київської Русі.
2. Суспільний лад, права та обов'язки окремих верств населення.

3. Організація влади (вищі та місцеві органи управління).
4. Судова система і процес.

Література: [5]; [10]; [31]; [32]; [44]; [49]; [56]; [67]; [79]; [83].

Методичні рекомендації

При опрацюванні теми слід визначити передумови утворення Давньоруської держави, розкрити сутність норманської, антинорманської і пантюркської теорій її походження; охарактеризувати основні періоди в історії державного будівництва Київської Русі; сутність та зміст реформ Володимира Великого і Ярослава Мудрого. Пояснити, що призвело до розпаду давньоруської держави, та сформулюйте причини її занепаду.

Особливу увагу необхідно зосередити на вивченні суспільного ладу, детальніше розглянути категорії феодалів та характер відносин між ними; вільного, напівзалежного і повністю залежного населення; права та обов'язки всіх верств населення Київської Русі.

Розглядаючи питання про організацію влади, потрібно звернути увагу на форму правління, форму державного устрою та політичний режим Київської Русі; охарактеризувати функції і повноваження Великого князя, боярської ради, роль віча і снемів у політичній структурі суспільства; систему управління територіями. Розкриваючи стан судової системи Русі, слід з'ясувати, які суди існували в державі, розібратись в їх структурі та юрисдикції, вивчити форми досудового і судового процесу, види доказу.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Повість минулих літ; Руська Правда (Коротка редакція); Статут князя Ярослава про церковні суди.

Питання для самоконтролю

1. Утворення Давньоруської держави.
2. Правове становище панівних верств у Київській Русі.
3. Десятинна та двірцево-вотчинна системи управління.
4. Засади судової влади на Русі.

Практичне заняття 1.5

ПРАВОВА СИСТЕМА КИЇВСЬКОЇ РУСІ. «РУСЬКА ПРАВДА» – ВИДАТНА ПАМ'ЯТКА ДАВНЬОРУСЬКОГО ПРАВА

План

1. Основні риси і джерела права Київської Русі.
2. «Руська Правда» – видатна пам'ятка з історії розвитку права Київської Русі: редакції, структура, характеристика змісту.
3. Кримінально-правові норми, поняття злочину і система покарань за «Руською Правдою».
4. Інститути цивільного права за «Руською Правдою».

Література: [5]; [10]; [32]; [47]; [63]; [66]; [82]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

При вивченні системи права Київської Русі потрібно звернути увагу на різноманітність джерел права; з'ясувати роль усного звичаєвого права, русько-візантійських договорів, князівського законодавства (договори князів між собою, договори князів з народом, князівські устави, грамоти і уроки), римського і канонічного права у формуванні правової системи Русі. Також слід охарактеризувати джерела церковного права (церковні статuti Володимира Великого і Ярослава Мудрого, Номоканон, Кормча книга, Прохірон, Еклога).

Основну увагу потрібно приділити аналізу Руської Правди як видатної пам'ятки права, її редакцій, структури, загальній характеристиці змісту та конкретних норм. Зокрема, при характеристиці кримінально-правових норм необхідно висвітлити такі питання: поняття і види злочинів (державні, майнові, проти церкви, особи, родини, моралі), мета і система покарань (потік і пограбування, віра, продаж, головництво, урок). Доцільно проаналізувати процес обмеження і подальшого скасування державою кровної помсти, пояснити причини поширення грошових видів покарань на Русі. Потрібно розкрити зміст права власності (князівська, боярська, церковна власність), спадкового права (спадкування за законом і за заповітом), зобов'язального права (договори позики, міни, купівлі-продажу, найму, поклажі;

банкрутство «без вини», «купець проп'є, програє», злісне), особливості шлюбно-сімейного права до і після прийняття християнства, інститут опіки за давньоруським правом.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Руська Правда (Просторова редакція); Статут князя Володимира про церковні суди.

Питання для самоконтролю

- ?
1. Джерела права Київської Русі.
 2. «Руська Правда»: списки, редакції, структура і зміст.
 3. Розвиток шлюбно-сімейного права Київської Русі до і після прийняття християнства.
 4. Види покарань. Причини поширення грошових видів покарань у Київській державі.

Практичне заняття 1.6

ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ І ПРАВО ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

План

1. Утворення Галицько-Волинського князівства. Особливості суспільного ладу.
2. Вищі органи влади і органи місцевого управління.
3. Суди і система права Галицько-Волинської держави.

Література: [10]; [14]; [32]; [42]; [43]; [46]; [49]; [56]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Створення Галицько-Волинського князівства сприяло подальшому розвитку українського державотворення. Грунтовного аналізу потребують періодизація історії Галицько-Волинської Русі, князювання Романа Мстиславовича, боротьба між князем Данилом Романовичем і галицькими боярами, причини занепаду держави та подальша доля західноукраїнських територій. Доцільно вивчити особливості суспільної організації, розкрити правове становище панівної верхівки, селянства, міщан.

Розглядаючи питання про органи влади і управління, потрібно звернути увагу на форму правління; з'ясувати, які риси державного устрою Київської Русі зберігалися в Галицько-Волинській державі,

в чому полягали особливості державного управління; розкрити причини обмеження великокнязівської влади, структуру та компетенцію вищих органів влади і органів місцевого управління. Доцільно охарактеризувати судову систему держави, структуру судів та їх юрисдикцію.

Необхідно звернути увагу на систему права, джерельно-правової бази, на причини і особливості запровадження в західноукраїнських містах магдебурзького права, характерні риси цивільного та кримінального права. Готуючись до заняття, необхідно законспектувати Галицько-Волинський літопис.

Питання для самоконтролю

- ?
1. Основні етапи розвитку Галицько-Волинської держави.
 2. Причини обмеження князівської влади і стосунки Великого князя з боярською радою.
 3. Джерельно-правова база Галицько-Волинської Русі.

Модуль 2

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАД І ПРАВО В УКРАЇНІ ПІД ВЛАДОЮ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ (XIV – ПОЧАТОК XX СТ.)

Практичне заняття 2.1

СУСПІЛЬНИЙ ЛАД І ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО, ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА І РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

План

1. Суспільний лад і правове становище українських земель литовсько-польської доби.
2. Органи влади та управління у другій половині XIV – середині XVII ст.
3. Характеристика судових органів.

Література: [10]; [32]; [49]; [56]; [68]; [77]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Розкриваючи дану тему, потрібно зосередити увагу на історичних та політико-правових передумовах входження українських земель до складу Великого князівства Литовського, Польського Королівства і Речі Посполитої; охарактеризувати суспільний лад і правове становище українських територій на початку існування Литовсько-Руської держави, також зміни в українському суспільстві внаслідок польської експансії, звернути увагу на соціальне становище шляхти, міського населення, духовенства, закріпачення селянства, появу українського козацтва.

Висвітлюючи питання про органи влади і управління, доцільно дати загальну характеристику і скласти схеми державного устрою Литовської держави і Речі Посполитої, проаналізувати порядок управління в містах залежно від категорії міста і зміст самоврядування у самоврядних містах.

Необхідно докладно вивчити характер діяльності і повноваження судових установ на українських землях литовсько-польської доби; спинитись на судовій реформі середини XVI ст. і рішеннях Більського сейму 1564 р. щодо права вотчинної юрисдикції магнатів і шляхти; звернути увагу на компетенцію суду Великого князя, суду панів-ради, замкових, панських, доменальних, копних судів; сеймового і королівського суду, земських, городських та підкоморських, погочного, вилошеного та інших судів.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Кревська унія 1385 р.; Городельський привілей 1413 р.; Устава на волоки 1557 р.; Люблінська унія 1569 р.; Берестейська унія 1596 р.

Питання для самоконтролю

1. Політика Литви і Польщі щодо українських земель.
2. Повноваження центральних урядовців Литовсько-Руської держави.
3. Судові органи на українських землях польської доби.

Практичне заняття 2.2

ДЖЕРЕЛА ТА ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ

План

1. Основні джерела і розвиток права Литовсько-Руської держави. Литовські статuti.

2. Польсько-литовські унії, зміст та наслідки для українських земель.
3. Магдебурзьке право і його особливості в українських містах XIV – XV ст.
4. Розвиток права на українських землях у складі Речі Посполитої.

Література: [10]; [12]; [16]; [32]; [34]; [49]; [56]; [76]; [77]; [83].

Методичні рекомендації

Розглядаючи правову систему на українських землях даного періоду, необхідно пам'ятати, що в основі її розвитку було давньоруське право. Разом з тим важливими пам'ятками законодавства були привілейні грамоти (пожалувані, пільгові, охоронні, земські, обласні), земські статuti, міжнародні договори (з Новгородською і Псковською республіками, Лівонським і Пруським орденами, Московським князівством, Польщею). Варто проаналізувати правові відносини, які регулювалися Судебником Казимира IV 1468 р.; причини, що зумовили кодифікацію права у Великому князівстві Литовському; зміст і значення Литовських Статутів; основні риси цивільного і кримінального права; розкрити умови укладання, зміст і наслідки для українських земель польсько-литовських уній.

Аналізуючи Магдебурзьке право, доцільно висвітлити його зміст, особливості поширення, реценції, дії та обмеження в українських містах. Необхідно звернути увагу на джерела магдебурзького права, що застосовувалися в українському судочинстві, зокрема, «Статті Магдебурзького права» Б. Гроїцького, «Зерцало саксонів» П. Щербича, «Право цивільне хельмінське» П. Купевича.

Варто пояснити, які зміни відбулися у джерельній базі правової системи на українських землях після Люблінської унії та утворення Речі Посполитої; охарактеризувати процес розвитку права під час польського панування: права власності, спадкового, зобов'язального, шлюбно-сімейного, кримінального.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Судебник Казимира IV 1468 р., Литовські статuti.

Питання для самоконтролю

1. Кодифікація права у Великому князівстві Литовському.
2. Польсько-литовські унії.
3. Причини поширення Магдебурзького права в українських містах.
4. Джерела права у період польського панування.

Практичне заняття 2.3

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ, ЇЇ ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ

План

1. Зародження українського козацтва: причини та сутність.
2. Система органів військово-адміністративної влади Січі.
3. Право, суд і судочинство Запорозької Січі.

Література: [2]; [10]; [17]; [24]; [32]; [49]; [69]; [83]; [86]; [87].

Методичні рекомендації

При підготовці до заняття необхідно з'ясувати причини виникнення, особливості соціальної бази, характерні риси побуту українського козацтва, розкриття його ролі у захисті українського народу від турків і кримських татар. Також слід охарактеризувати суспільну організацію, правове становище козацтва, порівняти становище реєстрових і нереєстрових козаків.

Запорозька Січ була не лише військовим, а й особливим державно-правовим утворенням. Тому доцільно, на основі знань з теорії держави і права, проаналізувати ті ознаки держави, які були притаманні Запорозькій Січі; визначити засади формування органів влади і управління на Січі; розкрити повноваження Військової ради, кошового отамана, курішних отаманів, паланкових полковників та інших посадовців.

Розгляд питання про право варто розпочати з аналізу джерел права Запорозької Січі, звернути увагу на джерело, що мало на Січі універсальний характер. Необхідно пояснити специфіку січового цивільного і кримінального права та визначити види злочинів, мету і систему покарань. При вивченні судової системи слід пам'ятати, що саме на органи січової влади і управління покладатися, крім адміністративних і військових, ще й судові функції. Варто

охарактеризувати судову систему, характерні риси процесуального права та особливості козацького судочинства на Запорозькій Січі.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Ординація Війська Запорозького 1638 р.

Питання для самоконтролю

1. Утворення і розвиток Запорозької Січі.
2. Джерела та риси права козацької республіки.
3. Особливості козацького судового процесу.

Практичні заняття 2.4–2.5

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ДЖЕРЕЛА ПРАВА ГЕТЬМАНСЬКОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII – XVIII СТ.

План

1. Суспільно-політичний і адміністративно-територіальний устрій Української козацько-гетьманської держави Богдана Хмельницького.
2. Законодавство, суд і процес у роки Визвольної війни.
3. Приєднання України до Московії.
4. Обмеження і ліквідація царизмом автономного устрою Гетьманщини.
5. Гетьманське і царське законодавство. Основні риси права.
6. Суспільно-політичний лад і право на українських землях у складі Речі Посполитої, Молдавії, Туреччини та Угорщини у другій половині XVII – XVIII ст.

Література: [2]; [17]; [21]; [26]; [27]; [28]; [58]; [72]; [75]; [83]; [88]; [90].

Методичні рекомендації

Розглядаючи дану тему, необхідно проаналізувати процес формування Української національної держави в ході Визвольної війни: пояснити процес виокремлення козацтва у привілейований стан; визначити зміни у соціально-правовому становищі селянства і міського населення. Доцільно охарактеризувати політичний лад держави Богдана Хмельницького. Слід звернути увагу на розвиток козацького звичаєвого права та перехід до норм, створених державою; необхідно дати характеристику новим джерелам права.

Потрібно розкрити порядок формування судових органів, їх компетенцію, характерні риси судочинства під час війни. Варто висловити власну думку щодо причин звернення Богдана Хмельницького до Москви по військову і дипломатичну допомогу, дати оцінку значенню входження України до складу Московської держави для розвитку української державності. Слід охарактеризувати зміст Березневих статей 1654 р., розкрити правовий статус українських земель і форми державно-правових зв'язків України і Московії. Студенти мають проаналізувати гетьманські статті, процедуру обрання гетьмана і обмеження його повноважень, запровадження самодержавних органів управління Україною; з'ясувати причини, зміст і значення судової реформи 1760–1763 рр. Важливо визначити документи гетьманського законодавства, проаналізувати зміст нормативних актів царського уряду та причини поширення загальноросійського законодавства на українських землях.

Необхідно звернути увагу на характеристику адміністративно-територіального устрою та суспільного ладу, органів влади і управління на західноукраїнських землях у складі Речі Посполитої, Молдавії, Туреччини та Угорщини у другій половині XVII – XVIII ст. Потрібно дати характеристику судовим органам і особливостям розвитку права на території Галичини, Буковини і Закарпаття в даний період.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Рішення Переяславської ради про входження України до складу Росії 8 січня 1654 р.; Гетьманські статті: Березневі 1654 р., Переяславські 1659 р., Коломацькі 1687 р.; Указ Катерини II про ліквідацію гетьманства та утворення Малоросійської колегії 1764 р.; Маніфест Катерини II про ліквідацію Запорозької Січі 1775 р.; Жалувана грамота дворянству 1785 р.

Питання для самоконтролю

1. Створення Української національної держави.
2. Судоустрій Гетьманщини до і після судової реформи.
3. Українсько-московська угода 1654 р., її причини та наслідки.
4. Ліквідація автономного устрою на українських землях.
5. Порядок укладання та основний зміст гетьманських статей.
6. Західноукраїнські землі під іноземним пануванням.

Практичне заняття 2.6

КОДИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА У XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТ.

План

1. Конституція Пилипа Орлика – пам'ятка політико-правової думки України.
2. Спроби кодифікації права у XVIII ст.: причини і результати.
3. Кодифікаційні роботи на початку XIX ст.

Література: [10]; [30]; [32]; [49]; [56]; [58]; [64]; [72]; [73]; [83]; [90].

Методичні рекомендації

При розгляді даної теми необхідно звернути увагу на те, що Конституція Пилипа Орлика передбачала створення демократичної республіки з виборними законодавчими і виконавчими органами, розглянути дискусійне питання про те, чи був цей акт конституцією в сучасному розумінні цього слова, проаналізувати обставини укладання і назвати основні державно-правові ідеї цього документа.

Вивчення кодифікації українського права XVIII ст. слід розпочати зі з'ясування її основних причин (багатоманітність, неузгодженість джерел права козацько-гетьманської держави, прагнення української шляхти відновити права і вольності та ін.), а також охарактеризувати склад, завдання і результати діяльності кодифікаційної комісії, проаналізувати кодекси за планом: історія підготовки, структура, зміст, історичне значення.

Розгляд кодифікаційних робіт першої половини XIX ст. слід розпочати з вивчення причин, що спонукали до подальшої кодифікації. Варто пам'ятати, що такі роботи проводилися у зв'язку з кодифікацією російського права. Поступове введення у дію законів Російської імперії скасувало автономію української правової системи.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Конституція Пилипа Орлика; Процес короткий приказний 1734 р.; Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.; Суд і розправа в правах малоросійських 1750 р.; Зібрання малоросійських прав 1807 р.; Литовський Статут 1811 р.

Питання для самоконтролю

1. Конституція ІІ. Орлика – перша українська конституція.
2. Причини і наслідки перших кодифікаційних робіт.
3. Кодифікація українського права першої половини ХІХ ст.

Практичне заняття 2.7

ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ І ПРАВО УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

План

1. Зміни в українському суспільстві у ХІХ – на початку ХХ ст.
2. Адміністративно-територіальний устрій, органи та система управління на українських землях.
3. Правова система, суди і процес.
4. Наддніпрянська Україна в 1905–1917 рр.

Література: [9]; [10]; [20]; [32]; [35]; [49]; [56]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

При опрацюванні теми необхідно з'ясувати фактори, що зумовили зміни в українському суспільстві; проаналізувати правове становище дворянства, в яке оформилась козацька старшина і шляхта; духовенства; міського населення та його категорій; кріпосних і державних селян, особливості процесу виникнення і формування української буржуазії; розкрити зміст великодержавної політики царизму щодо українців.

Варто звернути увагу на адміністративно-територіальний устрій українських територій у складі Російської імперії та скласти його схему. Студенти мають охарактеризувати імперські органи влади (імператор, канцелярія, Державна рада, Комітет міністрів, галузеві міністерства), які відігравали основну роль в управлінні українськими землями; пояснити систему місцевого управління (генерал-губернатори, губернатори, губернське управління, повітове управління, губернські і повітові дворянські зібрання, волосні управління) і систему управління у містах різних категорій (міська рада, магістрат, ратуша, поліцейські органи, градоначальники).

Потрібно визначити джерела права, що діяли на українських територіях, та розкрити особливості розвитку цивільного,

кримінального і процесуального права; проаналізувати систему судових установ до і після реформи 1864 р. та скласти схему, назвати зміни в судовій системі на початку ХХ ст.

Підводячи підсумки, особливу увагу слід звернути на характеристику політико-правового розвитку Наддніпрянської України, дати оцінку суспільно-політичному і національно-визвольному руху. Слід проаналізувати надзвичайне законодавство 1905–1907 рр., періоду Першої світової війни та післявоєнний час (до 1917 р.).

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Циркуляр міністра внутрішніх справ Валуєва 1863 р.; Основание судебных учреждений 1864 г.; Урядовий указ 1876 р. (Емський акт).

Питання для самоконтролю

1. Соціальна база формування української буржуазії.
2. Імперські органи влади на території України.
3. Перебудова органів прокуратури і становлення органів адвокатури.
4. Політико-правовий розвиток Наддніпрянської України в 1900–1917 рр.

Практичне заняття 2.8

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРИЙСЬКОЇ І АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ

План

1. Суспільний устрій на західноукраїнських землях у ХІХ – на початку ХХ ст.
2. Державні органи влади і місцевого управління на українських землях до і після утворення Австро-Угорської імперії.
3. Розвиток права, суди і процес у Галичині, Північній Буковині і Закарпатті.
4. Західноукраїнські землі у 1905–1917 рр.

Література: [10]; [32]; [49]; [55]; [56]; [59]; [60]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Готуючись до заняття, необхідно проаналізувати соціально-економічне становище західноукраїнських земель у ХІХ – на початку ХХ ст., правове становище панівної верхівки (магнати, шляхта, вище духовенство) та зміни у її складі (промислова, банківська, сільська буржуазія), селянства (до і після скасування кріпацтва), населення міст і найманих робітників (безземельні селяни і дрібні ремісники).

Важливо з'ясувати причини об'єднання Австрії і Угорщини в одну державу, а також розкрити порядок формування органів влади та управління за австрійською конституцією 1867 р. і угорською конституцією 1848 р.; охарактеризувати діяльність органів урядової адміністрації та органів самоврядування на західноукраїнських землях до і після утворення Австро-Угорської імперії.

Потрібно з'ясувати сутність і особливості змін у правовій системі на цих територіях після включення їх до складу Австрії; проаналізувати результати кодифікаційних робіт в Австро-Угорщині та їх вплив на розвиток правової системи Галичини, Буковини і Закарпаття; розглянути зміни в цивільному, кримінальному і процесуальному праві; охарактеризувати діяльність судових органів.

Завершити розгляд теми слід висвітленням антиукраїнської політики австрійської влади у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах, оцінкою суспільно-політичного і національно-визвольного руху, аналізом розвитку судової і правової систем на західноукраїнських землях у 1905–1917 рр.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р.; Конституція Австрії 1867 р.

Питання для самоконтролю

- 1. Становище українських селян після скасування кріпосного права.
- 2. Адміністративно-територіальний поділ Західної України у XIX ст.
- 3. Триступенева система судів на західноукраїнських землях за австрійською конституцією 1867 р.
- 4. Створення та діяльність Головної Української Ради, Союзу Визволення України, Українських Січових Стрільців.

Практичне заняття 2.9

РЕФОРМИ І КОНТРРЕФОРМИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ. В РОСІЙСЬКІЙ І АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЯХ ТА ЇХ НАСЛІДКИ В УКРАЇНІ

План

- 1. Імперські реформи в Західній Україні.
- 2. Буржуазні реформи і контрреформи другої половини XIX ст. та їх значення для суспільно-політичного розвитку України.
- 3. Буржуазно-демократичні реформи початку XX ст.

4. Характеристика однієї реформи на вибір.

Література: [9]; [10]; [32]; [35]; [49]; [56]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно проаналізувати вплив революції 1848–1849 рр. на розвиток Західної України, з'ясувати сутність і наслідки проведення імперських реформ для цього краю.

Варто визначити реформи і контрреформи у Російській імперії другої половини XIX ст., розкрити їх характер та особливості проведення на українських землях, назвати юридичні документи, які закріплювали реформи. Необхідно з'ясувати зміни в системі управління за реформами 60–70-х років XIX ст.; пояснити сутність, зміст і спрямованість контрреформ 80–90-х років XIX ст.; висвітлити їх наслідки для суспільно-політичного розвитку України.

Звернути увагу на буржуазно-демократичні перетворення початку XX ст., особливо на діяльність Державних Дум. Необхідно висвітлити державницьку платформу Української думської громади та її намагання на законодавчому рівні досягти автономії України, запровадження самоврядування і української мови в школах, судах, церкві.

На завершення розгляду теми потрібно проаналізувати одну з реформ XIX – початку XX ст. (на вибір) за планом: причини і особливості проведення, зміст, юридичне оформлення, наслідки.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Маніфест про звільнення селян 1861 р.; Положення про земські установи 1864 р.; Положення про вибори до Державної Думи.

Питання для самоконтролю

- 1. Наслідки проведення імперських реформ на Західній Україні.
- 2. Особливості проведення буржуазних реформ другої половини XIX ст. на українських землях.
- 3. Столипінська аграрна реформа в Україні.

Модуль 3

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1917–1920 РР.) ТА МІЖВОЄННІ ЧАСИ

Практичне заняття 3.1

НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ В УКРАЇНІ. СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

План

1. Центральна Рада: створення, структура, організація роботи. Генеральний секретаріат.
2. Владні установи УНР у центрі й на місцях.
3. Законодавча діяльність Центральної Ради.
4. Конституція УНР 1918 р.: зміст і структура.

Література: [10]; [11]; [25]; [32]; [37]; [38]; [49]; [56]; [74]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Для розкриття теми необхідно проаналізувати процес становлення Української Центральної Ради (УЦР) як міжпартійного координаційного центру, національного представницького і вищого законодавчого органу після проголошення УНР; розглянути склад, компетенцію і порядок діяльності Генерального Секретаріату.

Важливо з'ясувати надбання і прорахунки УЦР в організації місцевої влади і місцевого самоврядування; особливості реформування судочинства і створення прокуратури; обставини та наслідки проголошення незалежності Української Народної Республіки, взаємини Центральної Ради і Тимчасового уряду.

Студенти повинні ознайомитися з історією прийняття та змістом Універсалів УЦР, рішеннями Українського національного конгресу, звернути увагу на такі закони, як земельний, про громадянство та ін.

Потрібно висвітлити обставини прийняття Конституції УНР; розкрити її структуру, зміст і значення; з'ясувати, якою державою мала стати Україна за цією конституцією.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: I, II, III та IV Універсали УЦР; Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду 1917 р.; Ультиматум Ради Народних Комісарів Центральній Раді 1917 р.; Закони УЦР «Про громадянство УНР», «Про державну мову» 1918 р.; Конституція УНР 1918 р.

Питання для самоконтролю

1. Порядок діяльності Центральної Ради.
2. Центральні та місцеві органи влади і управління УНР.
3. Зміст і значення Універсалів УЦР.
4. Історичне значення Конституції УНР 1918 р.

Практичне заняття 3.2

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА І ПРАВО ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНАТУ

План

1. Українська держава Павла Скоропадського: організація влади і управління.
2. Судова та правоохоронна системи.
3. Характеристика гетьманського законодавства.

Література: [10]; [32]; [38]; [49]; [56]; [71]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

При розгляді теми слід визначити причини перевороту та зміни в державному ладі України з приходом гетьмана П. Скоропадського. На основі аналізу джерел потрібно дати правову характеристику режиму Гетьманату; розкрити коло повноважень Гетьмана; охарактеризувати державно-правовий статус Ради Міністрів; описати розвиток інституту державної служби, зовнішньополітичну діяльність, військове будівництво; пояснити, які повноваження мали органи місцевого управління.

Важливо дати оцінку реформуванню судової системи, охарактеризувати компетенцію Міністерства юстиції щодо керівництва судочинством, пояснити причини зростання значення військових судів і процес організації української прокуратури, адвокатури, нотаріату, розкрити функції Державної варти.

Потрібно звернути увагу на законодавчу діяльність Гетьмана та його уряду; проаналізувати головні засади створення власної правової системи; розкрити успіхи влади у законодавчому забезпеченні культури, освіти і науки; з'ясувати, які правові акти УЦР і Російської імперії застосовувала гетьманська адміністрація.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Грамота до всього українського народу; Закони про тимчасовий державний устрій України; про обов'язкове навчання української мови і літератури, а також історії та географії України в середніх школах; про заснування Української Академії наук (1918 р.).

Питання для самоконтролю

1. Державотворчі плани гетьмана П. Скоропадського.
2. Функції і повноваження Державної варті.
3. Порядок законодавчої діяльності у Гетьманаті.

Практичне заняття 3.3

УНР ПЕРІОДУ ДИРЕКТОРІЇ

План

1. Директорія, її внутрішня і зовнішня політика. Акт злуки УНР і ЗУНР, його історичне значення.
2. Державний лад і судова система.
3. Законодавча діяльність Директорії.

Література: [10]; [32]; [37]; [38]; [39]; [49]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Для розкриття теми необхідно проаналізувати прихід до влади Директорії УНР, дати їй правову характеристику як органу верховної влади, звернути увагу на її політичну платформу. Варто охарактеризувати внутрішню і зовнішню політику Директорії, її зносини з Польщею і Радянською Росією; зміст Варшавського договору; розкрити зміст, значення і причини припинення дії Акту злуки УНР і ЗУНР.

Доцільно з'ясувати державно-правовий статус Конгресу трудового народу (січень 1919 р.); склад, повноваження та порядок діяльності вищих і місцевих органів влади і управління другої УНР; проаналізувати спроби Директорії відновити судову систему УЦР, причини створення військово-польових і надзвичайних судів.

Слід показати ставлення Директорії до попереднього та радянського законодавства, її намагання виорядкувати законодавчу діяльність. Потрібно назвати основні джерела права, дати характеристику законодавства у сфері державно-правового регулювання, змін у цивільному і кримінальному праві.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Декларація Української Директорії 1918 р.; Універсал Трудового конгресу України 1919 р.; Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в УНР 1920 р.; Закон про Державну Народну Раду УНР 1920 р.

Питання для самоконтролю

1. Причини поразки Директорії.
2. Поширення надзвичайних судів.
3. Законодавство Директорії у сфері державно-правового регулювання.

Практичне заняття 3.4

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА ТА ЇЇ ПРАВО

План

1. Розпад Австро-Угорщини і проголошення ЗУНР.
2. Організація, структура і функції державного апарату.
3. Законодавство ЗУНР.
4. Падіння ЗУНР. Паризька конференція та її значення для українських земель.

Література: [10]; [32]; [49]; [53]; [56]; [78]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

При опрацюванні теми необхідно з'ясувати причини розпаду Австро-Угорщини; охарактеризувати процес утворення ЗУНР та її історичну долю; пояснити, чому не був реалізований Акт злуки.

Важливо проаналізувати систему центральних органів влади і місцевих органів управління, їх склад і повноваження; охарактеризувати державницьку діяльність Євгена Петрушевича. Необхідно розкрити процес формування судової системи ЗУНР і порядок здійснення правосуддя, проаналізувати способи формування правоохоронних органів, збройних сил УГА.

Варто назвати основні напрями законотворчості ЗУНР; дати оцінку основним джерелам права і розвитку конституційного, цивільного, кримінального і процесуального права. Розгляд теми слід завершити аналізом причин падіння ЗУНР та значення рішень Паризької конференції для подальшої долі західноукраїнських земель.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Прокламація Української Національної Ради 1918 р.; Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії 1918 р.; Закон ЗУНР про мови на її території 1919 р.; Закон про право громадянства Західної області УНР і правовий статус чужоземців 1919 р.

Питання для самоконтролю

1. Політичні перетворення в Західній Україні.
2. Призначення і компетенція УНР.
3. Законодавство ЗУНР у сфері охорони здоров'я, культури, освіти.
4. Причини падіння ЗУНР.

Практичне заняття 3.5

СХІДНА ГАЛИЧИНА І ЗАХІДНА ВОЛИНЬ ПІД ВЛАДОЮ ПОЛЬЩІ

План

1. Польська політика на західноукраїнських землях.
2. Органи влади і самоврядування. Діяльність екзильного уряду.
3. Створення та діяльність ОУН.

Література: [10]; [32]; [49]; [56]; [60]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Розкриваючи тему, необхідно дати аналіз соціально-політичного становища Західної України у складі Польщі. Особливу увагу слід звернути на характеристику особливостей політики польської влади та ліквідацію органів крайового і місцевого самоврядування, запровадження воєводського, воєного і повітового самоврядування, систему судових установ, адміністративно-територіальний поділ «Східної Малопольщі», заходи пацифікації. Потрібно охарактеризувати правову систему та польські законодавчі акти; проаналізувати виключення української мови з використання у всіх державних і самоврядувальних

органах і установах та процес колонізації українських земель. Необхідно дати оцінку діяльності емігрантського уряду на чолі з Євгеном Петрушевичем. Варто звернути увагу на формування Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) як широкого національного руху, та утворення в парламенті Української парламентської репрезентації; розкрити особливості формування і цілі Української Військової Організації (УВО), Групи української національної молоді, Легії українських націоналістів.

Доцільно розглянути процес створення, ідеологію, мету та діяльність Організації українських націоналістів (ОУН), методи її боротьби (пропагандистські, агітаційні, організаційні, диверсійні, терористичні) проти польського окупаційного режиму.

Питання для самоконтролю

1. Політика польської влади на Західній Україні.
2. Ризький мирний договір 1921 р.
3. Передумови виникнення ОУН.

Практичне заняття 3.6

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ РУМУНІЙ ТА ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

План

1. Північна Буковина і Бессарабія в умовах румунської окупації: адміністративно-територіальний поділ, особливості управління.
2. Державність і право на Закарпатті між двома світовими війнами.
3. Протокол про незалежність Карпатської України.

Література: [8]; [10]; [32]; [49]; [50]; [56]; [59]; [83].

Методичні рекомендації

Під час підготовки до заняття необхідно проаналізувати політику румунської влади на території Північної Буковини і Бессарабії, адміністративно-територіальні одиниці; рішення генерального конгресу про приєднання Буковини до Румунії; румунізацію православної церкви. Доцільно охарактеризувати систему органів влади й управління; ліквідацію автономних ознак краю; посилення економічного тиску;

особливості проведення земельної реформи і дискримінацію селянства Буковини; дати коротку характеристику правовій системі та дії румунських законодавчих актів на цих територіях. Особливу увагу слід звернути на встановлення фашистського режиму управління в румунській державі та активізацію українського повстанського руху.

Важливо розглянути процес включення Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь до складу Чехословаччини після розпаду Австро-Угорської імперії; проаналізувати становище українських земель; визначити структуру і повноваження вищих і місцевих органів влади; дати коротку характеристику правовій системі.

Особливу увагу слід звернути на проголошення незалежності Карпатської України (1939 р.) і значення цієї події, формування національних органів влади та обрання А. Волошина президентом, а також організацію збройних сил.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати Закон про незалежність Карпатської України.

Питання для самоконтролю

-
1. Українське питання в Румунії і Чехословаччині.
 2. Органи влади і управління на території Буковини.
 3. Обставини проголошення незалежності Карпатської України.

Модуль 4

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В РАДЯНСЬКУ ДОБУ (1917–1991 рр.) ТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Практичне заняття 4.1

СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ І ПРАВА В УКРАЇНІ (1917–1920 рр.). ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК УСРР ПЕРІОДУ НЕПУ (1921–1929 рр.)

План

1. Утворення Української соціалістичної радянської республіки (УСРР). Становлення органів захисту радянської влади.
2. Органи влади й управління Радянською Україною за Конституціями УСРР 1919 р. і 1929 р.

3. Становлення і розвиток радянської судово-прокурорської системи в УСРР.

4. Основні риси та джерела радянського права в УСРР. Перша кодифікація радянського права в Україні.

Література: [4]; [22]; [51]; [54]; [57]; [81]; [84]; [85]; [88].

Методичні рекомендації

Під час вивчення теми особливу увагу потрібно звернути на юридичну силу і значення рішень I Всеукраїнського з'їзду Рад та дати юридичну оцінку проголошенню України Республікою Рад. Слід розкрити склад і призначення Тимчасового Центрального Виконавчого Комітету та Народного Секретаріату; проаналізувати процес становлення органів захисту радянської влади.

Характеризуючи зміст і структуру Конституцій УСРР 1919 р. і 1929 р., слід зупинитися на конституційному закріпленні диктатури пролетаріату та простежити зміни державно-правового статусу УСРР у складі СРСР. Пояснить повноваження центральних і місцевих органів влади, зміни у системі судових і правоохоронних органів.

Важливо проаналізувати зміст реформування судових органів і порядок діяльності судів за Положеннями про судоустрій УСРР 1922, 1925 і 1929 р.; розкрити призначення і функції прокурорських органів, Державного політичного управління, Особливої наради Об'єднаного ДПУ, колегії захисників, нотаріату.

Необхідно ознайомитися з процесом формування радянської правової системи та його особливостями на території України; охарактеризувати джерела радянського права УСРР; ознайомитися з нормами адміністративного, цивільного, сімейного, трудового, кримінального і процесуального права. Слід звернути увагу на причини й особливості проведення першої кодифікації права в УСРР у 1920-х роках та її значення для розвитку українського радянського права. Особливу увагу потрібно приділити процесу підготовки і прийняття перших радянських кодексів, розкрити структуру та охарактеризувати зміст їх основних положень.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Конституція УСРР 1919 р., Конституція УСРР 1929 р. (на вибір); Постанова РНК УСРР про запровадження української мови в

школах і радянських установах 1920 р.; Положення про судоустрій УСРР 1922, 1925 і 1929 р. (на вибір); кодекси: Кримінальний, Цивільний, Адміністративний та ін. (на вибір).

Питання для самоконтролю

- ?
1. Особливості проведення непу в Україні.
 2. Наслідки і причини згортання політики українізації.
 3. Судова система за Положеннями про судоустрій (1922, 1925, 1929 р.).
 4. Особливості проведення першої кодифікації права в УСРР.

Практичне заняття 4.2

ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ ТА ОСНОВНІ РИСИ ПРАВА ПЕРІОДУ ТОТАЛІТАРИЗМУ (1929–1938 РР.)

План

1. Адміністративно-територіальний устрій УСРР.
2. Система органів державної влади та управління, їх компетенція за Конституцією УРСР 1937 р.
3. Репресивно-каральні органи. Масові репресії в Україні, їх наслідки.
4. Надзвичайне законодавство та право в Україні в 30-х роках.

Література: [4]; [10]; [18]; [32]; [36]; [49]; [83]; [84]; [85]; [88].

Методичні рекомендації

Вивчення цієї теми необхідно розпочати з аналізу реформ, що торкнулися адміністративно-територіального устрою УСРР. Потрібно назвати адмінреформи, проведені протягом 1920-х – 1930-х років, описати нові адміністративні одиниці в УСРР; з'ясувати, яку назву отримала Радянська Україна з 1937 р.

Потрібно зупинитися детальніше на характеристиці системи і компетенції центральних і місцевих органів влади й управління за Конституцією УРСР 1937 р. Назвати сфери життя республіки, якими управляли загальносоюзні народні комісаріати, республіканські та народні комісаріати, що перебували у подвійному підпорядкуванні.

Слід зважати на те, що це був період форсованої індустріалізації, примусової суцільної колективізації та мілітаризації СРСР; період масових репресій і голодомору 1932-1933 рр. Необхідно проаналізувати процес створення радянських репресивно-каральних

органів; централізацію репресивно-каральної системи після створення НКВС СРСР та навести приклади наслідків діяльності цих органів в УРСР.

Необхідно прослідкувати зміни в цивільному, трудовому, колгоспному, земельному, сімейному, кримінальному і процесуальному праві; з'ясувати особливості надзвичайного законодавства в 1930-х роках.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Постанова ЦК ВКП(б) «Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву» 1930 р.; Наказ ОДПУ СРСР № 44/21, 1930 р.; Записка Наркомзему УСРР Центральному Комітетові КП(б)У про голодування та смертність населення у Київській області і необхідність надання продовольчої допомоги 1933 р.; Конституція УРСР 1937 р.

Питання для самоконтролю

- ?
1. Види органів влади і управління за Конституцією 1937 р.
 2. Масові репресії в Україні. «Розстріляне відродження».
 3. Розвиток правової системи в 30-ті роки.
 4. Київський авіаційний інститут цивільного повітряного флоту 1933 р.

Практичне заняття 4.3

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 РР.)

План

1. Юридичне оформлення приєднання Західної України, Північної Буковини і частини Бессарабії до СРСР (УРСР) та особливості радянізації цих територій.
2. Фашистський окупаційний режим: характерні риси та особливості. Спроби відновлення української національної державності.
3. Перебудова державного апарату УРСР, судові та правоохоронні органи у період війни.
4. Зміни у законодавстві Української РСР у роки війни.

Література: [4]; [10]; [32]; [48]; [49]; [56]; [61]; [83]; [84]; [85]; [88].

Методичні рекомендації

Вивчення цієї теми слід розпочати з аналізу пакту Молотова–Ріббентропа, характеру воєнної акції СРСР на західноукраїнських

землях восени 1939 р. і на території Північної Буковини та Бессарабії влітку 1940 р. Варто проаналізувати юридичну процедуру та наслідки приєднання цих територій до УРСР, новий адміністративно-територіальний поділ і процес формування органів місцевої влади, судових і правоохоронних органів; визначити особливості заходів радянізації даних територій.

Особливу увагу треба приділити аналізу рис фашистського окупаційного режиму на території України, розгляду адміністративних одиниць та особливостей управління, спроб відновлення української національної державності, дати оцінку Акту відродження Української держави 1941 р. Необхідно проаналізувати форми руху опору на окупованих українських територіях (радянські партизани, підпільні групи, ОУН, УПА).

Вивчення теми слід продовжити аналізом особливостей функціонування державно-правових інститутів Радянської України у воєнний час. Необхідно охарактеризувати процес перебудови державного апарату та розкрити повноваження і зміни в діяльності органів влади у воєнний час.

В умовах війни зміни в правовій системі УРСР обумовлювалися завданнями оборони всієї країни і відбувалися відповідно до змін у загальносоюзному законодавстві. Слід дати пояснення змінам у цивільному, трудовому, колгоспному, земельному, сімейному, кримінальному і процесуальному праві.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Закон про прийняття Західної України до складу УРСР 1939 р.; Закон про включення північної частини Буковини... в склад УРСР 1940 р.; Акт відновлення Української держави, Декрет Гітлера про створення Рейскомісаріату Україна, Секретна інструкція Розенберга Е. Коху, рейскомісару України (1941 р.); Договір між СРСР і Чехословацькою Республікою про Закарпатську Україну 1945 р.

Питання для самоконтролю

1. Основні заходи радянізації в Західній Україні.
2. Українські землі в умовах фашистської окупації.
3. Особливий правовий режим воєнного стану.
4. Розвиток права в роки Другої світової війни.

Практичне заняття 4.4

ДЕРЖАВА І ПРАВО УРСР У ПОВОЄННІ РОКИ ТА ПЕРІОД ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1945–1964 РР.)

План

1. Суспільно-політичне життя в Україні наприкінці 40-х – на початку 50-х років.
2. Державно-правовий розвиток України у повоєнний період.
3. Спроби лібералізації суспільно-політичного життя у другій половині 50-х – першій половині 60-х років.
4. Реорганізація органів влади і управління УРСР в період деєсталінізації. Зміни в законодавстві.

Література: [4]; [10]; [23]; [32]; [49]; [56]; [70]; [83]; [84]; [88].

Методичні рекомендації

Під час підготовки до заняття слід простежити основні тенденції державно-правового розвитку України у повоєнний час і період деєсталінізації. Для цього потрібно охарактеризувати суспільно-політичне життя в Україні, розширення її міжнародних зв'язків та членство в ООН, сталінські репресії, депортації, проведення операції «Вісла», ліквідація УГКЦ, голод 1946–1947 рр., боротьба режиму з «націоналізмом» і «космополітизмом», початок «відлиги», економічні експерименти, соціальні програми, рух шістдесятників, зародження дисидентського руху.

Важливо проаналізувати зміни в державному управлінні УРСР, відновлення юрисдикції народних, обласних судів і Верховного Суду, ознайомитися з переліком позасудових органів, які були наділені правами розглядати справи про державні злочини. Аналізуючи розвиток права у повоєнний період, слід звернути увагу на зміни в цивільному, сімейному, трудовому, колгоспному, кримінальному, процесуальному праві.

Необхідно розкрити основний зміст реорганізації влади і управління УРСР у період деєсталінізації, зміни в діяльності місцевих Рад депутатів трудящих, правові засади передачі Кримської області до складу УРСР, приділити увагу процесу деєцентралізації органів внутрішніх справ і управління судовою системою, спробам радикальних змін у системі управління

народним господарством, дати оцінку змінам у законодавстві та початку робіт над другою кодифікацією радянського права.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати періоджерела: Звернення уряду УРСР до конференції у Сан-Франциско 1945 р.; Указ Президії ВР СРСР про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР, Закон СРСР «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР» 1954 р.

Питання для самоконтролю

1. Ідеологічний настрій комуністичного режиму в Україні після війни.
2. Особливості державно-правового розвитку України у повоєнний час.
3. Суспільно-політичне становище України в період «відлиги».
4. Посилення демократичних тенденцій у розвитку права.

Практичне заняття 4.5

РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ ТА КОДИФІКАЦІЯ ПРАВА ПЕРІОДУ НЕОТОТАЛІТАРИЗМУ (1964–1985 РР.)

План

1. Епоха застою та її вплив на суспільно-політичний розвиток УРСР.
2. Зміни в органах влади й управління за Конституцією 1978 р.
3. Судові та правоохоронні органи.
4. Друга кодифікація законодавства в УРСР.

Література: [10]; [23]; [32]; [49]; [56]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Готуючись до заняття, необхідно звернути увагу на посилення контролю у сфері державної влади і суспільного життя у зв'язку зі зміною партійного керівництва і політичного курсу: політику «злиття націй» і «русифікації». Дайте характеристику українському правозахисному і дисидентському руху. Зосередьте увагу на змінах, що відбулися у структурах державної, судової та правоохоронної системи.

Необхідно проаналізувати положення Конституції УРСР 1978 р., звернувши увагу на закріплення в ній деформації політичної і

державної системи, бюрократизацію системи управління державою. Охарактеризувати статус, повноваження, структуру і порядок роботи вищих і місцевих органів влади, скласти схему судової системи УРСР, розкрити компетенцію і функції державного арбітражу, органів прокуратури і внутрішніх справ, адвокатури і нотаріату. Важливо розкрити особливості, зміст і наслідки проведення другої кодифікації радянського права в УРСР; простежити еволюцію цивільного, сімейного, адміністративного, трудового, кримінального і процесуального права.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати періоджерела: Конституція УРСР 1978 р.; на вибір: Кодекс про шлюб і сім'ю 1969 р., Житловий 1983 р., Кодекс законів про працю 1971 р. та ін.

Питання для самоконтролю

1. Український правозахисний і дисидентський рух, форми спротиву.
2. Порядок обрання Верховної Ради УРСР за Конституцією 1978 р.
3. Перетворення в системі органів внутрішніх справ.
4. Результати другої кодифікації права в УРСР.

Практичне заняття 4.6

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ (1985–1991 РР.)

План

1. Особливості розвитку суспільства в період перебудови.
2. Зміни в державно-правовому статусі УРСР.
3. Реформи судової та правоохоронної системи.
4. Зміни у правовій системі УРСР.

Література: [1]; [10]; [19]; [32]; [49]; [56]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Вивчення теми слід розпочати з аналізу особливостей розвитку українського суспільства в період перебудови, реформування політичної і економічної системи, процесу демократизації, виникнення багатопартійності, появи масових рухів та організацій.

Необхідно звернути увагу на те, що реформи на загальносоюзному рівні призвели до змін у державно-правовому статусі УРСР. Потрібно з'ясувати зміст і значення прийняття Закону

Української РСР «Про зміни і доповнення Конституції УРСР» (1989 і 1990 р.). Потрібно охарактеризувати зміни в структурі і функціях вищих і місцевих органів влади.

Необхідно пояснити, які зміни відбулися в статусі і підпорядкуванні органів суду і прокуратури УРСР, пам'ятаючи, що реформування судової системи розпочалося на загальносоюзному рівні.

Процес «перебудови» істотно вплинув на правову систему. Слід з'ясувати основні напрями і результати реформування законодавства, яке регулювало економічні і трудові відносини, соціально-культурну сферу, розглянути зміни в кримінальному і процесуальному праві.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Закони УРСР «Про мови в УРСР» 1989 р., «Про економічну самостійність УРСР» 1990 р., «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» 1991 р., «Про зовнішньоекономічну діяльність» 1991 р.

Питання для самоконтролю

- 1. Суперечливість «перебудовних» процесів в Україні.
- 2. Суть політичної реформи.
- 3. Розмежування повноважень між виконавчими і судовими органами.
- 4. Правове забезпечення переходу економіки на ринкові відносини.

Практичне заняття 4.7

УКРАЇНА: ТРИ КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

План

1. Декларація про державний суверенітет України: основні положення та історичне значення.
2. Акт проголошення незалежності України і Всеукраїнський референдум.
3. Конституція України – Основний Закон незалежної держави.

Література: [1]; [10]; [19]; [32]; [49]; [52]; [56]; [80]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

При розгляді даної теми необхідно проаналізувати причини і факти, пов'язані з розпадом СРСР, дати юридичну оцінку угоди про

утворення СНД; охарактеризувати основні кроки на шляху до утвердження державної незалежності. Допільно встановити передумови прийняття, проаналізувати основні положення Декларації про державний суверенітет (16 липня 1990 р.) і розкрити значення цього історичного документа для утвердження реального суверенітету України, розбудови незалежної держави.

Особливу увагу слід приділити характеристиці Акту проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.), його змісту та історичному значенню, важливо проаналізувати проведення і результати I Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. (підтвердження незалежності, вибори Президента України).

Потрібно назвати основні події, пов'язані з прийняттям Конституції України (28 червня 1996 р.), описати «конституційну ніч», охарактеризувати основні положення чинної Конституції та історичне значення прийняття Основного Закону України.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Декларація про державний суверенітет України 1990 р.; Акт проголошення незалежності України 1991 р.; Конституція України 1996 р.

Питання для самоконтролю

- 1. Історичне значення Декларації про державний суверенітет.
- 2. Результати I Всеукраїнського референдуму.
- 3. Прийняття Конституції України.

Практичне заняття 4.8

РОЗБУДОВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

План

1. Утвердження національної державності.
2. Внутрішньополітична ситуація. Правові засади зовнішньої політики держави.
3. Формування органів влади й управління в умовах незалежності.
4. Конституційний процес і конституційна реформа.

Література: [1]; [10]; [19]; [32]; [49]; [52]; [56]; [80]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Вивчення цієї теми слід розпочати з характеристики основних державотворчих подій в Україні. Необхідно з'ясувати сутність процесу формування основних атрибутів державності, назвати їх. На основі аналізу відповідних нормативних актів потрібно пояснити засади визначення правового статусу населення і підстави набуття громадянства України. Необхідно вивчити правові акти, що гарантують всім національностям, що проживають на території Української держави, рівні права і можливості.

Важливо проаналізувати внутрішньополітичну ситуацію в незалежній Україні, дати оцінку формуванню зовнішньополітичної стратегії держави на західному і східному напрямках. Допільно охарактеризувати хід реформування існуючих органів влади і створення нових; процес становлення українського парламентаризму і президентської влади; створення власних Збройних сил, етапи створення місцевих органів виконавчої влади.

Слід назвати основні етапи конституційного процесу в незалежній Україні, положення Конституційного договору 1995 р. і причини політичної кризи навесні 1996 р.; розкрити причини проведення, основний зміст і наслідки конституційної реформи.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Закони України «Про громадянство України» 1991 р., «Про Збройні Сили України» 1991 р.; «Про внесення змін до Конституції України» 2004 р.; Декларація прав національностей України 1991 р.; Постанова ВРУ «Про Державний герб України» 1992 р.

Питання для самоконтролю

1. Розбудова незалежної України.
2. Міжнаціональні відносини в Україні.
3. Становлення українського парламентаризму.
4. Причини, зміст і значення конституційної реформи.

Практичне заняття 4.9

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА І РОЗВИТОК ГАЛУЗЕЙ ПРАВА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

План

1. Реформування правової системи. Кодифікація сучасного українського права.

2. Розвиток галузей права.
3. Система національного законодавства про освіту.
4. Повітряне і космічне право України.

Література: [1]; [10]; [19]; [32]; [49]; [52]; [56]; [80]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

При підготовці до заняття слід звернути увагу на те, що реформування законодавства розпочалося разом із розбудовою незалежної держави. Необхідно проаналізувати основні проблеми, завдання і напрями правової реформи в Україні; розкрити зміст кодифікації сучасного українського права; розглянути структуру та зміст кодексу на вибір: Цивільного, Господарського, Сімейного, Повітряного, Кримінального та ін.

Необхідно пояснити, якими шляхами відбувається подальший розвиток цивільного, адміністративного, фінансового, аграрного, земельного, трудового, сімейного, житлового, екологічного, кримінального, кримінально-процесуального і цивільно-процесуального права в незалежній Україні.

Важливо охарактеризувати систему національного законодавства про освіту, основні положення Закону України «Про вищу освіту»; дати власну оцінку положенням цього закону, аргументовано пояснити свої зауваження щодо його змісту; проаналізувати нормативно-правові акти, які здійснюють законодавчу підтримку Болонського процесу у вищій освіті України.

Слід дати характеристику розвитку повітряного і космічного права, назвати основні законодавчі акти, міжнародні договори і угоди.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Закони України «Про правонаступництво України» 1991 р., «Про вищу освіту» зі змінами і доповненнями, «Про Загальнодержавну (Національну) космічну програму України на 1998–2002 рр.» 1997 р.; на вибір один з кодексів: Цивільний, Сімейний, Повітряний, Кримінальний та ін.

Питання для самоконтролю

1. Кодифікація сучасного права.
2. Напрями розвитку аграрного законодавства.
3. Законодавча підтримка Болонського процесу в Україні.
4. Розвиток повітряного і космічного права.

Практичне заняття 4.10

СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

План

1. Причини та необхідність реформування судової системи.
2. Повноваження Конституційного Суду України.
3. Правоохоронна система незалежної України.

Література: [1]; [10]; [19]; [32]; [49]; [52]; [56]; [80]; [83]; [88].

Методичні рекомендації

Розгляд теми заняття слід розпочати з розкриття змісту визначених Конституцією України основних засад побудови судової системи на основі принципу верховенства права, з аналізу Концепції судово-правової реформи (1992). Необхідно пояснити значення для реформування судової системи Закону України «Про статус суддів» (1992); проаналізувати зміст Закону України «Про судоустрій України» (2002) (здійснення правосуддя в Україні, система судів загальної юрисдикції, порядок здійснення суддівського самоврядування, вимоги до професійних суддів та ін.).

Необхідно звернути увагу на компетенцію і повноваження Конституційного Суду України за Законом України «Про Конституційний Суд України» 1996 р. (відповідність законів та інших нормативних актів Конституції, офіційне тлумачення Конституції і законів та ін.).

Важливо розкрити правові основи організації і діяльності органів прокуратури і внутрішніх справ, компетенцію і значення створення Служби безпеки України, охарактеризувати діяльність адвокатури і нотаріату.

Готуючись до заняття, необхідно законспектувати першоджерела: Закони України «Про статус суддів» 1992 р., «Про судоустрій України» 2002 р., «Про Конституційний Суд України» 1996 р., «Про прокуратуру» 1991 р., «Про Службу безпеки України» 1992 р., «Про адвокатуру» 1992 р.

Питання для самоконтролю

1. Система судів загальної юрисдикції.
2. Вимоги до судді Конституційного Суду України.
3. Реформування правоохоронної системи України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев Ю. М. Україна на зламі історичних епох: Державотворчий процес 1985–1999 рр. / Ю. М. Алексеев, С. В. Кульчицький, А. Г. Слюсаренко. – К.: Екс Об, 2000. – 136 с.
2. Апанович О. Розповіді про запорізьких козаків / О. Апанович. – К.: Дніпро, 1991. – 335 с.
3. Баран В. Д. Походження слов'ян / В. Д. Баран, Д. Н. Козак, Г. В. Терпиловський. – К.: Наукова думка, 1991. – 144 с.
4. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953 рр.: У 2 т. / І. Г. Білас. – К.: Либідь, Військо України, 1994. – 688 с.
5. Бочарніков Д. Чи дійсно юридичне право було єдиним інструментом державного управління суспільством у Київській Русі / Д. Бочарніков // Право України. – 1997. – № 11. – С. 109 – 110, 115.
6. Брайчевський М. Антське царство: Конспект історії України. Нова концепція / М. Брайчевський // Старожитності. – 1991. – № 5.
7. Василенко Г. Велика Скіфія / Г. Василенко. – К.: Знання, 1991.
8. Вегеш М. М. Августин Волошин і Карпатська Україна. Сторінки історії України. ХХ століття / М. М. Вегеш. – К.: Наук. думка, 1999. – С. 3 – 308.
9. Великие реформы в России: сб. / под ред. Л. Захаровой, Б. Эклофа, Дж. Бушнелла. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 336 с.
10. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2007. – 992 с.
11. Верстюк В. Ф. Українська революція: доба Центральної Ради / В. Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 1995. – № 2. – С. 65 – 77.
12. Вовк О. Становлення законодавчої техніки в нормотворчості Великого князівства Литовського (кінець XIV – XVI ст.) / О. Вовк // Про українське право / за ред. І. Безклубого. – Число II. – К.: Обрії, 2007. – С. 187 – 210.
13. Гайдукевич В. Ф. Боспорское царство / В. Ф. Гайдукевич. – М. – Л.: АН СССР, 1949. – 624 с.
14. Галицько-Волинський літопис // Галицько-Волинська держава XII – XIV ст. – Львів: Світ, 2002. – 273 с.
15. Геродот із Галікарнасу. Скіфія: Найдавніший опис України з V століття перед Христом. – К.: Довіра, 1992. – 72 с.
16. Головка С. Г. Магдебурзьке право як система міського самоврядування (на прикладі міста Кам'янка-Подільського) / С. Г. Головка, Я. В. Чайка //

Повітряне і космічне право: Юридичний вісник. Наукові праці НАУ. – К.: Вид-во НАУ «НАУ-друк», 2008. – № 3. – С. 65 – 68.

17. *Голобуцький В.* Запорізьке козацтво / В. Голобуцький. – К.: Вища школа, 1994. – 528 с.

18. *Голод 1932 – 1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів* / кер. кол. уноряд. Р. Я. Пиріг, В. С. Солдатенко. – К.: Політвидав України, 1990. – 605 с.

19. *Гончаренко В.* Державно-правове будівництво в перші роки незалежності України (24 серпня 1991 р. – середина 1996 р.) / В. Гончаренко // Вісник Акад. прав. наук України. – 2000. – № 4. – С. 76–87.

20. *Гончаренко В. Д.* Суспільно-політичний лад і право в Україні (початок XX ст. – липень 1914 р.) / В. Д. Гончаренко // Антологія української юридичної думки: В 10 т. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. – Т. 10. – С. 228 – 259.

21. *Горобець В. М.* Московська політика Богдана Хмельницького: дипломатична риторика та політична практика / В. М. Горобець // Український історичний журнал. – 1995. – № 4. – С. 45 – 55.

22. *Греченко В.* Україна у добу «раннього» тоталітаризму (20-ті роки XX ст.) / В. Греченко, О. Ярмиш. – Х.: Вид-во КУВС, 2001. – 276 с.

23. *Гришук В. К.* Кодификация законодательства Украинской ССР (1958–1984 гг.) / В. К. Гришук. – Л.: Ред.-изд. Отдел, 1991.

24. *Грозовський І.* Право власності на землю в Запорозькій Січі / І. Грозовський // Право України. – 1997. – № 8. – С. 62 – 65, 93.

25. *Грушевський М. С.* Хто такі українці і чого вони хочуть // Антологія української юридичної думки: В 10 т. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2005. – Т. 10. – С. 381 – 401.

26. *Гуржій О.* Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право / О. Гуржій. – К.: Основи, 1996. – 222 с.

27. *Гуржій О. І.* Про особливості українсько-російських взаємовідносин в середині XVII ст. (1654 – 1657 рр.) / О. І. Гуржій // Український історичний журнал. – 1992. – № 10–11. – С. 13 – 23.

28. *Документи* Богдана Хмельницького. – К.: АН УРСР, 1961. – 740 с.

29. *Дорошенко Д. І.* Огляд української історіографії (Державна школа: історія, політологія, право) / Д. І. Дорошенко. – К.: Українознавство, 1996. – 220 с.

30. *Драч І.* Маніфест Пилипа Орлика / І. Драч // Голос України. – 1991. – 29 листопада. – С. 15.

31. *Єрмолаєв В.* Віче в Київській Русі – важлива складова державного механізму / В. Єрмолаєв // Право України. – 2003. – № 3. – С. 136 – 141.

32. *Історія держави і права України: підруч.* / за ред. А. С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 512 с.

33. *Кадєєв В. І.* Про державний лад Херсонеса в перших століттях н.е. / В. І. Кадєєв // Український історичний журнал. – 1971. – № 9. – С. 23 – 31.

34. *Кіселичник В.* Про надання українським містам у XIV–XVIII ст. Магдебурзького права / В. Кіселичник // Право України. – 1996. – № 9. – С. 82 – 84.

35. *Коник О. О.* Селянські депутати з України в I і II Державних думах Російської імперії / О. О. Коник // Український історичний журнал. – 1995. – № 1. – С. 64 – 65.

36. *Конквест Р.* Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест. – К.: Либідь, 1993. – С. 5 – 378.

37. *Конституційні акти України. 1917 – 1920.* Невідомі конституції України. – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.

38. *Копиленко О. Л.* Держава і право України 1917 – 1920 рр. Центральна Рада, Гетьманство. Директорія / О. Л. Копиленко, М. Л. Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.

39. *Копиленко О.* Друга УНР: Спроба історико-теоретичного аналізу / О. Копиленко, М. Копиленко // Право України. – 1996. – № 8. – С. 54 – 60.

40. *Коротких М. Г.* Судебная реформа 1864 г. в России / М. Г. Коротких // Вопросы истории. – 1987. – № 12. – С. 20–34.

41. *Костицький М. В.* Методологія пізнання української історико-правової дійсності / М. В. Костицький // Вісник ЛДУ: Серія юридична. – 1993. – Вип. 30.

42. *Костомаров Н. И.* Князь Данило Галицкий / Н. И. Костомаров. – К.: Наук. думка, 1990. – 254 с.

43. *Котляр М. Ф.* Галицько-Волинське князівство / М. Ф. Котляр // Український історичний журнал. – 2000. – № 1. – С. 21–33.

44. *Котляр М.* Русь язичницька: Біля витоків східнослов'янської цивілізації / М. Котляр. – К.: Заповіт, 1995. – 288 с.

45. *Крижицький С. Д.* Античні держави Північного Причорномор'я / С. Д. Крижицький, В. М. Зубар, А. С. Русява. – К.: Альтернативи, 1998. – 352 с.

46. *Крип'якевич І. П.* Галицько-Волинське князівство. – К.: Наук. думка, 1983. – 519 с.

47. *Кудін С.* Поняття злочину в кримінальному праві Київської Русі / С. Кудін // *Право України*. – 2000. – № 7. – С. 101.
48. *Кульчицький В. С.* Вхідження Галичини, Північної Буковини та Закарпаття до складу України (1939 – 1945 рр.) / В. С. Кульчицький, М. І. Настюк, Б. Й. Тищик та ін. – Дрогобич: Добре серце, 1995. – 68 с.
49. *Кульчицький В. С.* Історія держави і права України: підруч. [для студ. виш. навч. закл.] / В. С. Кульчицький, Б. Д. Тищик. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. – 624 с.
50. *Кульчицький В. С.* Правове становище Закарпаття у складі Чехословаччини / В. С. Кульчицький // *Проблеми державотворення і захист прав людини*. – Л.: Матеріали наук. конференції, 1995. – С. 117–121.
51. *Кульчицький С.* Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928) / С. Кульчицький. – К.: Україна, 1996. – 464 с.
52. *Литвин В. М.* На політичній арені України (90-ті рр.). Роздуми істориків / В. М. Литвин, А. Г. Слюсаренко // *Український історичний журнал*. – 1994. – № 1. – С. 9 – 14.
53. *Литвин М. Р.* Історія ЗУНР / М. Р. Литвин, К. С. Наumenko. – Л.: Олір, 1995.
54. *Мироненко А. Н.* Проблемы законности на этапе новой экономической политики в Украине (1921 – 1927 гг.) / А. Н. Мироненко, А. П. Бенько. – К., 1992. – 120 с.
55. *Мудрий М.* Місцеве самоврядування в Галичині в контексті українсько-польських взаємин (друга половина XIX ст.) / М. Мудрий // *Україна в минулому*. – К.; Л., 1996. – Вип. 9. – С. 79–80.
56. *Музиченко П. П.* Історія держави і права України: навч. посіб. – К.: Т-во «Знання», 2006. – 437 с.
57. *Нагорна Л. П.* Українське питання у союзній державі: 20-ті роки крізь призму 90-х / Л. П. Нагорна // *УІЖ*. – 1993. – № 1. – С. 3–16.
58. *Наслідки Переяславської ради: зб. статей*. – К.: Смолоскип, 2004. – 606 с.
59. *Настюк М. І.* Буковинський крайовий сейм: структура, компетенція і діяльність (1861 – 1914 рр.) / М. І. Настюк // *Вісник ЛДУ*. – Серія юрид. – Л.: 1993. – Вип. 30. – С. 16–21.
60. *Настюк М.* Суспільно-політичні відносини в Галичині в кінці XIX на початку XX ст. / М. Настюк // *На шляху до правової держави*. – Л., 1992.
61. *Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: зб. док. і матеріалів*. – К.: Держполітвидав, 1963. – 488 с.

62. *Падох Я.* Суди і судовий процес Старої України / Я. Падох. – Нью-Йорк. – Л.: Наукове товариство ім. Шевченка, 1990. – 128 с.
63. *Повість временних літ: Літопис Руський (за Іпатським списком)*. – К.: Рад. письменник, 1990. – С. 9 – 86.
64. *Пріцак О.* Пилип Орлик, його конституція і бачення проблеми сучасної України / О. Пріцак // *Дзвін*. – 1990. – № 2. – С. 20–29.
65. *Приходнюк О. М.* Слов'янське населення середнього Подністров'я напередодні утворення Київської Русі / О. М. Приходнюк // *Український історичний журнал*. – 1972. – № 2. – С. 72 – 76.
66. *Пресняков А. Е.* Княжое право в Древней Руси: Очерки по истории X – XII столетий: Киевская Русь / А. Е. Пресняков. – М.: Наука, 1993. – 635 с.
67. *Ричка В. М.* Про формування Київської землі (X – перша половина XI ст.) / В. М. Ричка // *Український історичний журнал*. – 1982. – № 1. – С. 66 – 72.
68. *Русіна О. В.* Україна під татарами і Литвою / О. В. Русіна. – К.: Альтернативи, 1998. – С. 18 – 312.
69. *Сергієнко Г.* Біля витоків українського козацтва й Запорізької Січі // *Український історичний журнал*. – 1992. – № 12. – С. 123–131.
70. *Сергійчук В.* Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К., 1998. – 944 с.
71. *Скоронадський П.* Спомини / П. Скоронадський. – К., 1992. – 112 с.
72. *Смолій В. А.* Угоди гетьманського уряду України з Московською державою (1654 – 1764 рр.) очима правознавця / В. А. Смолій, В. М. Ричка // *Український історичний журнал*. – 1993. – № 4, 5, 6. – С. 93–97.
73. *Смолій В. А.* Українська козацька держава / В. А. Смолій // *Український історичний журнал*. – 1991. – № 4. – С. 5 – 12.
74. *Солдатенко В. Ф.* Українська революція: Історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
75. *Струкевич О. К.* Про остаточне знищення гетьманства на Україні та заснування другої Малоросійської колегії / О. К. Струкевич // *Український історичний журнал*. – 1993. – № 7, 8. – С. 85–88.
76. *Сурілов О. В.* Общественно-политический строй и право Великого княжества Литовского // *Антологія української юридичної думки: в 10 т.* – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2004. – Т. 9. – С. 160 – 177.
77. *Терлюк І. Я.* Литовські Статути та їх застосування в Україні / І. Я. Терлюк. – Л., 1999. – 190 с.
78. *Тищик Б.* ЗУНР (державний апарат і законодавство) / Б. Тищик // *Право України*. – 1994. – № 5 – 6. – С. 44 – 47.

79. *Толочко П. П.* Київська Русь / П. П. Толочко. – К.: Абрис, 1996. – 359 с.

80. *Український парламентаризм: Минуле і сучасне* / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 368 с.

81. *Усенко И. Б.* Первая кодификация законодательства Украинской ССР / И. Б. Усенко. – К., 1989. – 120 с.

82. *Усенко І. Б.* Українська історико-юридична наука та «Руська правда» / І. Б. Усенко // Антологія української юридичної думки: в 10 т. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. – Т. 2. – С. 7 – 34.

83. *Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т.* / за ред. В. Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 2000. – 265 с.

84. *Хрестоматія з історії Української РСР: у 3 т.* – К.: Радянська школа. – 1959 – 1961. – 642 с.

85. *Шаповал Ю.* ЧК – ГПУ – НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотарьов. – К.: Абрикос, 1997. – 608 с.

86. *Шевчук В. П.* Козацька держава / В. П. Шевчук. – К.: Абрис, 1995. – 392 с.

87. *Щербак В. О.* Занорозька Січ як фактор консолідації українського козацтва до середини XVII ст. / В. О. Щербак // Український історичний журнал. – 1995. – № 5. – С. 66 – 71.

88. *Юридична енциклопедія: в 6 т.* – К.: Українська енциклопедія, 1998 – 2004.

89. *Юридична наука і освіта на Україні.* – К.: Наукова думка, 1992. – 304 с.

90. *Яковлів А.* Українсько-московські договори в XVII – XVIII віках / А. Яковлів // Український історичний журнал. – 1993.

91. *Яковлів А.* Українсько-московські договори в XVII – XVIII віках / А. Яковлів // Український історичний журнал. – 1993. – № 4, 5, 6. – С. 97–118.

92. *Яковлів А.* Українсько-московські договори в XVII – XVIII віках / А. Яковлів // Український історичний журнал. – 1993. – № 7, 8. – С. 115–132.

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Методичні рекомендації
до практичних занять
для студентів напряму
6.030402 «Правознавство»

Укладачі: ГОЛОВКО Світлана Григорівна
СЛОБОДСЬКА Ірина Андріївна

Технічний редактор А. І. Лавринович
Коректор І. М. Вихованець
Комп'ютерна верстка Н. С. Ахроменко

Підп. до друку 22.09.10. Формат 60х84/16. Папір офс.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 2,79. Обл.-вид. арк. 3,0.
Тираж 100 пр. Замовлення № 207-1.

Видавець і виготовлювач
видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк»
03680. Київ – 58, проспект Космонавта Комарова, 1

Свідectво про внесення до Державного реєстру ДК № 977 від 05.07.2002